

مناظره اسلامی

کشف حقیقت به روش گفت‌وگو و مفاهمه
در فرهنگ اسلامی

صنعت ششم

استاد محمدباقر میرزایی سبزواری

www.ketab.ir

شریعتی سبزواری، محمدباقر، ۱۳۱۹ -

مناظره اسلامی: کشف حقیقت به روش گفت‌وگو و مفاهمه در فرهنگ اسلامی/صنعت ششم/ محمدباقر

شریعتی سبزواری - قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۴۰۲.

۴۱۶ ص. - (مؤسسه بوستان کتاب: ۳۲۱۶) (تبلیغ و مبلغ)

ISBN 978-964-09-2539-3

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتاب‌نامه: ص. [۴۱۵] - ۴۱۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.

چاپ دوم: ۱۴۰۲.

۱. مناظره - جنبه‌های مذهبی - اسلام. الف. مؤسسه بوستان کتاب. ب. عنوان. ج. عنوان: کشف

حقیقت به روش گفت‌وگو و مفاهمه در فرهنگ اسلامی/صنعت ششم.

۲۹۷ / ۴۸۴

BP ۲۵۱

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۹۲۳۶۶۸۴

ب ۱۴۰۲

www.ketab.ir

■ موضوع: تبلیغ و مبلغ

■ گروه مخاطب: تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۲۱۶

مسئله انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۸۵۳۴

بوستان کتاب

بوستان کتب

مناظره اسلامی

کشف حقیقت به روش گفت‌وگو و مفاهمه در فرهنگ اسلامی/صنعت ششم

• مؤسسه: استناد محمدباقر شریعتی سبزواری

• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب

• لیتوگرافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

• نوبت چاپ: ۱۴۰۰ • شمارگان: ۲۰۰

• بها: وبسایت مؤسسه بوستان کتاب

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

♦ دفتر مرکزی: قم، خیابان معلم، معلم ۱۴، بلاک ۱۷، کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۶۵۹، تلفن: ۰۲۵۳۱۱۵۲۶۲

تلفن‌های پخش: ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۴۰ و ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۴۱

♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا، تلفن: ۰۲۵۳۱۱۵۱۲۵۰ و ۰۲۵۳۱۱۵۱۱۸۷

♦ فروشگاه تهران: خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، بلاک ۹۵۱، تلفن: ۰۲۱۶۶۹۶۹۸۷۷۸

♦ فروشگاه اصفهان: خیابان حافظ، چهارراه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۰۳۱۳۲۲۲۰۳۷۰

♦ فروشگاه مشهد: چهارراه خسروی، مجتمع پاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۰۵۱۳۲۳۳۳۶۷۲

♦ فروشگاه رنگین کمان (کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، تلفن: ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۷۳

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.ir

بایگاه اینترنتی فروش کتاب: www.bustaneketab.ir

با قدردانی از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

• اعضای شورای بررسی آثار • ویراستار: محمدرضا منصفی سروندانی • اصلاحات حروف‌نگاری و صفحه‌آرا: حسین محمدی

• نمونه‌خوانی: محمد وکیلی • طراح جلد: محمود هدایی • اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری

• اداره چاپخانه: محمد فرامرزی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.

رئیس مؤسسه
محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

مقدمه ۱۹

بخش اول

عوامل اسقف فن مناظره مطلوب و بحث آزادی بیان

فصل اول: اکتشاف فن مناظره ۲۹

یکم: مجادله یونانی به جای مناظره اسقف ۲۹

دوم: تفکیک مناظره و جدل در نگاه خواجه نصیرالدین ۳۰

سوم: جایگاه مناظره در قواعد گفت‌وگو ۳۰

چهارم: مجادله به جای مناظره ۳۱

پنجم: طرح فن مجادله با اخلاق ۳۲

ششم: منحصرنبودن صناعات خمس در قیاسات ۳۳

هفتم: جدایی قیاسات مناظره از مجادله ۳۴

هشتم: مجادله احسن ۳۶

نهم: لزوم آشنایی با مغالطات ۳۶

دهم: آمیزش اخلاق با جدال ۳۷

یازدهم: واژگان مشابه مناظره ۳۸

- دوازدهم: نبودن نیرنگ در مناظره اسلامی ۴۱
- فصل دوم: آزادی بیان و عقیده در اسلام ۴۵
- دلیل یکم: وجوب نهی از منکر ۴۸
- دلیل دوم: حرمت حفظ و نشر کتب ضلال ۴۸
- چیستی کتب ضلال ۴۹
- دلیل سوم: آیه لهو الحدیث ۵۱
- دلیل چهارم: آیه «وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ» ۵۲
- نتیجه‌گیری ۵۴

بخش دوم

مناظره و صناعات خمس

- گرایش مردم به محاورات و جدال ۶۱
- موعظه نیکو و نقش آن در هدایت ۶۳
- چند نمونه از مواعظ ناپسند ۶۴
- ملاک تقسیم قیاس در نگاه جدید ۶۵
- مشترکات و مختصات مناظره با صناعات ۷۰
- الف) مشترکات ۷۱
۱. نداشتن موضوع خاص ۷۱
۲. اشتراک در هدف و غایت فی الجمله ۷۱
۳. اشتراک نسبی در مبادی و دلایل ۷۲
۴. اشتراک در گزاره سائل و مجیب ۷۳
- ب) مختصات یا مابه الامتیاز ۷۳

فهرست مطالب — ۷

- یکم: اولویت در گزینش موضوع ۷۳
- دوم: حق محوری ۷۴
- سوم: مناظره باید حکیمانه و عالمانه باشد ۷۵
- چهارم: شعار قرآن در مناظره ۷۸
- الف) پذیرش احسن القول ۷۸
- ب) فضا سازی برای مناظره ۷۹
- پنجم: صداقت و صراحت ۸۱
- ششم: استمداد از خدای متعال ۸۲
- هفتم: عدم توسل به رجال معروف ۸۳
- مناظره شیخ جواد قمی با عبدالوهاب ۸۷
- مناظره شیخ معتصم با شیخ عبدالقادر ۹۰

بخش سوم

مبادی تصویری و تصدیقیه مناظره

- فصل اول: تعریف و موضوع مناظره ۱۰۳
- مناظره در مقام تصور و تصدیق ۱۰۳
- مناظره و تعریف‌ها ۱۰۴
- تعریف مناظره توحیدی، آداب و قواعد آن ۱۰۹
- مؤلفه‌های مناظره توحیدی ۱۱۵
- تقلیدستیزی و مبارزه با تعصبات ۱۱۸
- خلاصه کلام ۱۱۹
- فصل دوم: تاریخ و پیشینه ۱۲۱

- ۱۲۱..... مناظره همزاد بشریت
- ۱۲۸..... مناظره در میان مسلمانان
- ۱۲۹..... مناظره در عصر عباسی ها
- ۱۳۰..... مناظره در یونان
- ۱۳۱..... مناظره در ایران
- ۱۳۴..... جبر
- ۱۳۴..... اختیار

فصل سوم: فواید، شرایط و اهداف مناظره..... ۱۳۵

- ۱۳۵..... فواید مناظره
- ۱۳۷..... فواید جنبی
- ۱۴۱..... گفت‌وگو بهترین راه تفهیم
- ۱۴۳..... مناظره و تمدن
- ۱۴۴..... یکی از روش‌های تعلیم و تربیت
- ۱۴۴..... نمونه اول: مناظره فیلسوف با طبیعت
- ۱۴۷..... نمونه دوم: مناظره مسلمان و داروین
- ۱۵۲..... شرایط مناظره‌گران و مجادله‌کنندگان احسن
- ۱۵۲..... ۱. آشنایی با قواعد منطقی
- ۱۵۲..... ۲. تسلط بر موضوع و بیان جذاب
- ۱۵۲..... ۳. دوری از پرسش‌های مبهم و مغرضانه
- ۱۵۳..... ۴. جلوگیری از حاشیه‌رفتن حریف
- ۱۵۴..... ۵. پرهیز از الفاظ رکیک
- ۱۵۴..... ۶. قاطعیت

۱۵۴	۷. ترک مناظره با مفتونان
۱۵۶	۸. آشنایی با علم منطق
۱۵۶	۹. رعایت نظم دقیق در مناظره
۱۵۸	ضوابط مناظره مطلوب و سودمند
۱۵۸	۱. رعایت منطق و انصاف
۱۵۸	۲. تسلط و حفظ خونسردی
۱۵۹	۳. اجتناب از منیت و خودبینی
۱۵۹	۴. اجتناب از توییح و ملامت
۱۵۹	۵. استماع مطالب رقیب
۱۶۰	۶. ترک مقابله به مثلی
۱۶۰	۷. عرضه بر حکم
۱۶۱	مهارت علمی و عملی و کلامی
۱۶۲	موضوع و اهداف مناظره
۱۶۳	راهکارهای مناظره با ادیان
۱۶۶	دورسالت سنگین

بخش چهارم

مجادله و گفت‌وگوی احسن در قرآن

۱۶۹	جدل و گفت‌وگو در قرآن
۱۷۳	حکمت تکرار واژه جدل
۱۷۵	اعجاز قرآن و استدلال جدلی
۱۷۵	۱. استدلال از طریق تعریف
۱۷۷	۲. استدلال از راه تجزیه

- ۱۷۸ ۳. استدلال از راه ذکر خاص بعد از عام
- ۱۷۹ ۴. استدلال از راه علت و معلول
- ۱۸۰ ۵. استدلال از راه مقابله (مقایسه‌ای)
- ۱۸۱ ۶. استدلال از راه تشبیه و مثال
- ۱۸۲ ۷. قیاس خلف
- ۱۸۴ ۸. استدلال از طریق تمثیل
- ۱۸۵ ۹. استدلال از راه سبب و تقسیم
- ۱۸۸ ۱۰. قول به لوازم کلام
- ۱۹۴ ۱۱. تسلیم و پذیرش محال
- ۱۹۵ ۱۲. تثبیت و تهجیل
- ۱۹۶ ۱۳. انتقال به استدلال دیگر
- ۲۰۲ ۱۴. مناقضه و تعلیق برهان
- ۲۰۴ علوم شایسته فراگیری برای مناظره‌گران
- ۲۰۵ فرق مناظره و نظایر آن با برهان
- ۲۰۷ فرق مناظره و منازعه
- ۲۰۸ محتوای مناظره و منابع آن
- ۲۰۹ فهرست جامع
- ۲۱۱ حضور نقاد معتبر

بخش پنجم

مناظره در تفکر غرب و اصول مناظره در مکتب اهل بیت علیهم‌السلام

- ۲۱۵ فصل اول: مناظره از نظر غربی‌ها
- ۲۱۶ شیوه‌های مناظره در غرب

۲۱۶	الف) روش دیالکتیکی.....
۲۱۷	ب) گفت‌وگوی دونفری (دیالوگ).....
۲۱۸	ج) شیوه گفت‌وگو در سمینارها.....
۲۱۸	د) سمپوزیوم (یا گفت‌وگوی جمعی).....
۲۱۹	هـ) میزگرد و مناظره.....
۲۲۰	و) بحث رسمی و مشورتی.....
۲۲۱	ز) پرسش و پاسخ جمعی یا دونفری.....
۲۲۲	ح) شیوه سخن‌پژوهان پیشرو.....
۲۲۴	مناظره در اروپا و آمریکا.....
۲۲۶	فصل دوم: اصول مناظره در مکتب اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۲۲۶	روش مباحثه‌ای در اسلام.....
۲۲۶	روش مناظره با ملحدان.....
۲۲۷	مناظره منطقی.....
۲۲۷	مناظره امام صادق <small>علیه‌السلام</small> با ابوحنیفه.....
۲۲۹	مناظره علمی.....
۲۳۰	توجه رسول خدا <small>صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم</small> به مناظره علمی.....
۲۳۳	اصول مناظره علمی امام رضا <small>علیه‌السلام</small>
۲۳۳	۱. سخن نرم و آهنگ گرم.....
۲۳۵	۲. منطوق حق و اعتدال.....
۲۳۶	۳. نظم منطقی در گفتار.....
۲۳۷	۴. توجه به محتوای گفت‌وگو.....
۲۳۹	۵. اطناب، نه تطویل و نه ایجاز.....

- ۲۴۰ ۶. مستندگویی
- ۲۴۰ فرآیند مناظره علمی
- ۲۴۱ ۱. دعوت به پرسش
- ۲۴۱ ۲. همگام و همراه شدن
- ۲۴۲ شیوه‌های همگامی با مخاطب
- ۲۴۲ الف) گوش دادن
- ۲۴۳ ب) تعبیر دلنشین
- ۲۴۴ ۳. هدایت و راهنمایی مناظر
- ۲۴۵ الف) درخواست اطلاعات بیشتر از مخاطب
- ۲۴۵ ب) ارجاع به منابع مورد توافق
- ۲۴۶ ج) وضوح بحث و عبارات
- ۲۴۷ راه و رسم تبلیغ در قالب اشعار
- ۲۴۹ احتجاج رسول اکرم با مخالفان
- ۲۵۳ متن مجادله رسول اکرم با پنج فرقه
- ۲۶۷ تأثیر مناظره انمه و اصحابشان
- ۲۶۷ اخلاق مناظره در مجادله احسن
- ۲۶۸ ۱. اعمال حسد
- ۲۶۸ ۲. اعمال تکبر
- ۲۶۸ ۳. کینه‌ورزی
- ۲۶۹ ۴. غیبت و بدگویی
- ۲۶۹ ۵. خودستایی
- ۲۶۹ ۶. تجسس در امور شخصی
- ۲۷۰ ۷. خوشحالی از ناراحتی رقیب و غمگین از شادمانی و موفقیت او

۸. زیر بار حق نرفتن و حرص به جدال ۲۷۰
۹. تظاهر و ریا ۲۷۰
۱۰. هوچی‌گری و حق‌کشی ۲۷۰
- آداب مناظره ۲۷۳
- آداب مناظره از نظر اسلام ۲۷۵
۱. انگیزه اثبات حق ۲۷۶
۲. حفظ اولویت‌ها ۲۷۷
۳. تخصص و اجتهاد ۲۷۷
۴. طرح مسئله کلی و حیاتی ۲۷۸
۵. جلسه مناظره و جنجالی دور از انظار عموم ۲۷۸
۶. جست‌وجوی حقیقت ۲۷۸
۷. رعایت انصاف و عدالت ۲۷۹
۸. مناظره متخصص با متخصص ۲۷۹
۹. پیروی از علم و یقین ۲۸۰
۱۰. نقد گفتار گوینده نه شخصیت ۲۸۱
۱۱. تکیه بر حق ۲۸۲
۱۲. تکیه بر منابع قرآن و سنت ۲۸۳
۱۳. اتکا بر درستی و راستی ۲۸۴
۱۴. پیراستگی از تعصبات ۲۸۴
۱۵. التزام قولی و عملی به اسلام ۲۸۷
۱۶. واجب کفایی ۲۸۷
۱۷. فواید علمی و عملی ۲۸۸

بخش ششم

اقسام مناظره، شیوه‌ها و روش‌های آن در مکتب اهل بیت علیهم‌السلام

۲۹۱	فصل اول: اقسام مناظره و شیوه‌های آن
۲۹۱	مناظره ادبی
۲۹۶	مناظره فلسفی
۲۹۷	مناظره سیاسی و مؤلفه‌های آن
۲۹۸	۱. توسل به تهمت و افترا
۲۹۸	۲. طرح مطالب شعارگونه
۲۹۹	۳. شاننازه‌های سیاسی
۳۰۱	حساس‌ترین مناظره سیاسی در تاریخ اسلام
۳۰۶	حاضران در جلسه مناظره
۳۱۳	با عمرو بن عثمان
۳۱۴	با عمرو بن عاص
۳۱۶	با ولید بن عقبه
۳۱۸	با عتبّه بن ابی سفیان
۳۱۹	با مغیره بن شعبه
۳۲۱	با مروان بن حکم
۳۲۳	مناظره اقتصادی
۳۲۳	مناظره کلامی
۳۲۳	شیوه مناظره امام رضا <small>علیه‌السلام</small>
۳۲۴	فضای کلی مناظره امام رضا <small>علیه‌السلام</small>
۳۲۶	اهداف مناظره مأمون

- الف) خراب کردن وجهه امام رضا علیه السلام ۳۲۶
- ب) سرگرم کردن مردم به مناظرات علمی ۳۲۷
- ج) شناخت بهتر چهره امام ۳۲۷
- د) تمایل مأمون به دانشمند معرفی کردن خویش ۳۲۸
- شیوه‌های خاص در مناظره امام ۳۲۸
۱. مناظره تک‌به‌تک ۳۲۸
۲. خودداری از نقد شخصیت افراد به جای نقد استدلال ۳۲۹
۳. استفاده از مسلمات طرف مقابل ۳۳۰
۴. محاصره عقلانی ۳۳۲
۵. تبدیل مسئله مشکل به سائل ۳۳۳
۶. وارد کردن حیرت‌ناگه ۳۳۴
۷. گرفتن شاهبیت دلایل ۳۳۵
۸. استفاده از مسلمات خصم ۳۳۶
۹. مغالطه دروغ ۳۳۶
۱۰. مغالطه نقل قول ناقص ۳۳۷
۱۱. مغالطه تحریف ۳۳۸
۱۲. مغالطه توسل به جهل ۳۳۹
۱۳. مغالطه تکرار ادعا ۳۳۹
۱۴. مغالطه یک بام و دو هوا ۳۴۰
- نتایج مناظره ۳۴۰
۱. پیروزی امام ۳۴۰
۲. ایمان آوردن برخی مناظره‌کنندگان ۳۴۱
۳. شکست مأمون ۳۴۲

۳۴۳	فصل دوم: مناظره با شیوه‌های دیگر
۳۴۳	یکم: میدان‌دادن به طرف مقابل
۳۴۴	دوم: اعطای آزادی به مخالفان
۳۴۵	سوم: انصاف و عدالت
۳۴۶	چهارم: با حوصله برخورد کردن
۳۴۷	پنجم: استفاده از مقبولات رقیب
۳۴۹	ششم: احتجاج به زبان طرف مقابل
۳۵۰	هفتم: استفاده از شیوه اغفال
۳۵۳	هشتم: مشخص کردن نماینده
۳۵۴	نهم: اقناع مخالف نمایندگان
۳۵۵	دهم: کادرسازی
۳۵۷	فصل سوم: متون مناظرات
۳۵۷	فرق آل و امت

بخش هفتم

مناظره: آفات و آثار

۳۸۳	فصل اول: عوامل موفقیت در مناظره
۳۸۳	تسلط کامل بر موضوع
۳۸۴	تنوع و نوآوری
۳۸۴	ساده و طبیعی
۳۸۵	سلامت ترکیب

۳۸۵..... یک دست بودن

۳۸۶..... ضرورت تمرین و نظارت

۳۸۷..... فصل دوم: نمونه‌هایی از مناظرات اصحاب

۳۸۷..... مناظره هشام با دانشمند شامی

۳۹۱..... مناظره مؤمن طاق با نعمان بن ثابت

۳۹۵..... برهان امتناع تسلسل

۳۹۶..... هشام و مناظره دیگر

۳۹۶..... مناظره با زید بن علی بن الحسین

۳۹۷..... هشام و مناظره هوشمندانه

۳۹۹..... فصل سوم: آفات مناظره

۳۹۹..... یکم: تکیه بر ظن و گمان

۴۰۰..... دوم: دوری از تعصب و لجاجت

۴۰۰..... سوم: تقلید کور از نیاکان

۴۰۱..... چهارم: عدم تسلط و بی‌اعتمادی به خویشان

۴۰۱..... پنجم: تکبر و غرور

۴۰۲..... ششم: روحیه مرء و کینه‌توزی

۴۰۳..... هفتم: خودستایی و عیب‌جویی

۴۰۳..... هشتم: نفاق و دورویی

۴۰۴..... نهم: حق‌ستیزی

۴۰۵..... دهم: رشک و حسدورزی

۴۰۶..... یازدهم: خشم و غضب

۴۰۶..... دوازدهم: سفسطه‌کاری

۴۰۷..... سیزدهم: پرهیز از گفتار متناقض

۴۰۸..... چهاردهم: انزوا و کناره‌جویی

۴۰۸..... پانزدهم: سخنان ناروا و حرام

۴۱۰..... فصل چهارم: موانع گفت‌وگو و مناظره

۴۱۰..... مانع یکم: قدرت‌های حاکم

۴۱۱..... مانع دوم: عدم تحمل انتقاد آرای بزرگان

۴۱۱..... مانع سوم: گرایش‌های افراطی

۴۱۲..... مانع چهارم: مطلق‌گرایی

۴۱۲..... مانع پنجم: نادانستن آداب با فرهنگ همبستگی

۴۱۳..... مانع ششم: تعصبات دینی

۴۱۴..... مانع هفتم: ترس از گمراهی

۴۱۵..... کتاب‌نامه

مقدمه

ز قرآن و برهان و عقل وزین پی افکنده شد چند مُصحف ز دین
که از سیل و طوفان، جدل، سفسطه گزندی نیاید به این فلسفه
چنان منطقی کرده او استوار که هرگز نگردد ز بن بی قرار
کتابی که از منظر عقل و دین برآید شود مونس متقین
بُود در زمانه همدل چنان بخوانند فرزنانگان زمان
رسالات مکتوب اهل یقین و کُف باشد از منظر عقل و دین
به دنیا و عقبی بُود آن مفید همه بی‌خند زان کُتب مستفید

یکم: جدال انتخاباتی

چرا مناظرات انتخاباتی و مانند آن، افزون بر ایجاد جنجال، کدورت‌ها و دشمنی‌ها، خسارت‌های جبران‌ناپذیری در ابعاد مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی و دینی و غیره به بار آورده است. تنها فایده‌اش این بود که رذیلت‌های باطن افراد و خصلت‌های زشت درونی بعضی سکان‌داران کشور را نیز برای ملت افشا نمود. این نوع مجادله‌ها و مغالطه‌ها تولید فتنه کرد و فاجعه فرهنگی بزرگی آفرید و حق و باطل را چنان به هم مخلوط و جلوی روشن‌نگری بسیاری از مردم معتقد به انقلاب را گرفت که پس از گذشت سال‌ها هنوز هم عده‌ای در حیرت و تردید به سر می‌برند و حق و باطل را درست تشخیص

نداده‌اند. این‌گونه مجادلات بیش از آن‌که جنبه آموزشی و تربیتی داشته باشد، بدآموزی و بداخلاقی‌های فراوانی را گسترش داده و نه تنها فهم سیاسی و فرهنگی جامعه را بالا نبرده، بلکه بداخلاقی‌ها و اختلافات فراوانی به بار آورده و می‌آورد. این در صورتی است که مناظره اسلامی باید بهترین شیوه برای پیشبرد علم و فرهنگ و تمدن اسلامی در جامعه باشد و بر وحدت و اخوت و محبت دینی بیفزاید و جامعه را به توحید کلمه و کلمه توحید برساند. با این حال متأسفانه مناظره‌هایی که از گذشته تاکنون انجام گرفته غالباً جز یک سلسله مجادله‌ها و مغالطه‌های نامربوط نبوده که با غیبت‌ها و تهمت‌ها، همراه گردیده است و علی‌رغم این‌که مناظره توحیدی بر وحدت سیاسی و اعتقادی و فرهنگی بیفزاید، اختلافات اجتماعی را تشدید کرده است. از این‌رو لازم دیدم فن مناظره و آداب و اخلاق آن را برای جوانان و قشرهای تحصیل‌کرده حوزوی و دانشگاهی، بلکه برای عموم علاقه‌مندان بدین فن متعالی و مغفول مانده و فراموش شده، روشن سازم تا فضلاً با احیای روش مناظره اسلامی و عقلانی، با این فن فاخر بیشتر آشنا شوند و طعم شیرین مناظره‌قوی را که جز حلاوت محبت و وحدت و آگاهی بخشی چیزی ندارد، بچشند و به حقیقت فکری و فرهنگی و عقیدتی با تقارب نظرات به کشف بسیاری از حقایق دینی و اجتماعی برسند.

دوم: آفت بزرگ رسانه‌ها

متأسفانه این‌گونه مجادله‌ها و تخریب‌ها و مخاصمه‌ها طبعاً برای رسانه‌ها و فضاهای مجازی نیز آفت بزرگی است، چراکه در رسانه‌های صوتی و تصویری و در نشست‌های مطبوعاتی، گاهی مباحثی با عنوان مناظره و بحث آزاد مطرح می‌شود که اصل آن مطلوب و مورد تأکید است. لیکن آنچه از بعضی رسانه‌ها و مطبوعات پخش یا منتشر می‌شود، تأثیر مثبت اندکی دارد و اثر منفی بسیاری بر افکار عمومی می‌گذارد. به‌خصوص گاهی

به شکل طنز و گفت‌وگوی مصنوعی مطرح نموده و بدبینی‌ها و اختلافات را افزون می‌سازد.

علت آن‌هم عدم التزام و رعایت نکردن اصول مناظره اسلامی است که اخلاق در رأس آن قرار دارد. این‌گونه بحث‌ها است که مایهٔ افزایش تنش در جامعه و ابهام در افکار شنوندگان و سرگردانی خوانندگان می‌شود.

گاهی هم برخی با استفاده از رسانه‌های همگانی، زیر عنوان «بحث آزاد و گفتمان» به القانات سوء و شبهه‌پراکنی و تخریب و جوسازی می‌پردازند و افکار عمومی را مشوش و مشوب می‌سازند. و عالمان و فرهیختگان، پاسخ آن‌ها را نمی‌دهند و بی‌تفاوت از کنار آن‌ها می‌گذرند.

از این رو بجاست که در بحث از «اخلاق رسانه‌ای و مطبوعاتی»، به موضوع جدل و مناظره و اصول و آداب و اخلاق آن پرداخته شود و هم‌چنین به عوارض و آفات مجادله‌ها اشاره کنیم. در نتیجه بعضی چنان قساوت قلب دارند که به رعایت مسائل اخلاقی در مناظره و گفت‌وگو می‌خندند و تخریب دیگران را از واجبات شرعی و عقلی می‌شمارند و بسازند. این‌ها ایستاده به آمریکا و اسرائیل می‌دانند. در میان اینان روحانی‌نمایان جاهل هم دیده می‌شوند که همواره امام از دست آنان می‌نالیدند. غافل از این‌که خدایی، قیامتی و حساب‌و‌کتابی در کار است. ولی آنان با این اتهامات و اباطیل، آب به آسیاب دشمن ریخته و خوراک تبلیغاتی برای دشمنان و استکبار جهانی درست کرده‌اند تا مگر رقیب را به آن متهم سازند و از صحنه خارج کنند. اینان خلیفه را می‌کشند و پیراهن آن را به رسم انتقام بالای دروازه می‌آویزند.

گر مسلمانی همین است که حافظ دارد

وای اگر از پس امروز بود فردایی

اینان نمی‌دانند که وقتی چنین گفت‌وگوها و بحث‌هایی در یک جلسه کوچک و با حضور افراد معدود صورت می‌گیرد، تأثیر مثبت و منفی آن

برای همان جمع است. اما وقتی این گونه بحث‌ها به تریبون‌های عمومی و نشریات کشوری و رسانه‌های ملی و فضاهاى مجازى و سایت‌های بیگانه کشیده می‌شود، بازتاب آن هم - چه مثبت و چه منفی - عمومیت می‌یابد و حساسیت بیشتری پیدا می‌کند. از این رو بایسته است نیم‌نگاهی به این گونه مجادلات بیندازیم و مناظره اسلامی را با ضوابط و قواعد آن مشخص سازیم.

سوم: نگاهی نو به جدل و مناظره

اینک نگاهی به موضوع مناظره و جدال احسن از منظر اسلام و عقل می‌اندازیم تا روشن شود که نطق و بیان، برای تشریح و تبیین معارف اسلامی و بشری است، نه برای دروغ و تحریف، نه بدگویی و تهمت و رسواگری و افترا، بلکه به قول ناعز:

زبان آمد از بهر سبب و سبب
به غیبت نگرداندش حق شناس
امام فرمود:

گروهی از روحانی‌نماهایی که قبل از انقلاب دین را از سیاست جدا می‌دانستند، یک مرتبه متدین شده و به روحانیان عزیز و شهرنشینی که برای اسلام، آن همه زجر و آوارگی و زندان و تبعید کشیدند، تهمت و هابیت و بدتر از هابیت زدند.^۱

بی دلیل نیست که علمای اخلاق، ۷۲ آفت برای زبان شمرده‌اند که قلم‌زنی هم جزو زبان نوشتاری است و همان عوارض مثبت یا منفی را کم و بیش در پی دارد و هم‌چنان که آموزش «سلاح» و مجهز شدن به آن، برای حُسن دفاع و جهاد است نه ترساندن مردم و بستن گردنه‌ها و غارت اموال خلیق و سرقت منازل، علم مناظره و منطق هم، وسیله مباحثه برای رسیدن به حق است، نه برای تظاهر و خودنمایی و فضل‌فروشی! علوم مادی به دست

۱. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۸۱.

انسان‌های باوجدان و سالم اگر باشد، برای رفاه زندگی و مبارزه با بیماری و کشف رازهای طبیعت است، نه برای ساختن بمب اتم و نابودی بشریت. کاربرد نابجای علم در حقیقت سوءاستفاده ابزاری از دانش است. مانند تیغ و اسلحه‌ای است که به دست سارق مسلح داده باشند. به قول مولوی:

تیغ دادن در کف زنگی مست به که افتد علم را ناکس به دست
 علم و مال و منصب و جاه و قران فتنه آرد در کف بدگوه‌ران
 از قضا زان فرض شد بر مؤمنان تا ستانند از کف مجنون سنان
 آنچه منصب می‌کند با جاهلان از فضیحت می‌کند صد ارسلان
 اساساً جدال غیر احسن و باطل هم، نوعی بیراهه و کژری در راهیابی به حق است. همواره میان افراد، در راستای فهمیدن و ادراک، رابطه‌ای طرفینی است. در این ارتباط دو حالت

یکی می‌فهماند، دیگری می‌فهمد (تفهیم و تفهیم)؛

یکی می‌آموزد، دیگری فرا می‌گیرد (تعلیم و تعلم)؛

یکی می‌باوراند، دیگری باور می‌کند و می‌پذیرد (اقتناع و اقتناع).

این رابطه میان دو فرد یا دو گروه، گاهی حالت روانی منطقی و طبیعی دارد، گاهی هم غیرطبیعی و آلوده به لجاجت و آمیخته با خصومت است، یا ناشی از قصور در بیان یک فرد است یا در فهم دیگری کمبودی دیده می‌شود.

گاهی تفهیم و تبیین، نتیجه نمی‌دهد و عقیم می‌ماند و طرف مقابل، در حالت ریب و بدگمانی یا شک و ابهام، انکار و تردید قرار می‌گیرد و می‌ماند، یا نمی‌خواهد بپذیرد و زیر بار رود. ولی مجادله‌گر و بحث‌کننده به زور و تزویر و تطمیع و تهدید، می‌خواهد حرف خود را به کرسی بنشاند و تحمیل نماید و طرف را وادار به پذیرش کلامش سازد.

«جدل»، یکی از این عناصر سوء و شیوه‌های غلط است که موجبات

نوعی «خلل» در تفهیم و تفاهم می‌شود. در حالی که اگر این رابطه، به صورت صحیح و با وجود همه شرایطش و با استفاده از روش‌های مناسب در بحث و تحقیق انجام گردد، حق روشن خواهد شد و طرف را هم به موضع باور و پذیرش خواهد کشاند که گفته‌اند:

الحقیقة بنت البحث؛

حقیقت، زاده بحث و گفت‌وگوهای علمی است.

البته بحثی درست و روی اصول و معیارهای کلامی و عقلانی، بر اساس مناظره اسلامی نه مجادله یونانی و نه مناظره جنجالی و نه گفت‌وگوهای خصمانه.

اگر فهماندن یا فهمیدن، از حالت غیرطبیعی و غیرسالم و غیرعادی برخوردار باشد، به تنازع کشیده شود، این نوع بحث، نازا و عقیم است و هیچ‌گاه به بار نمی‌نشیند. اگر دو طرف، به نیت و انگیزه‌های روشن شدن «حق» در یک مسئله و موضوع به «مباحثه» پردازند، فرزند معالی و کامل و زیبایی به نام «حقیقت» به «دنیای باور» پای می‌نهد. اما اگر به شیوه عصبانیت و نادرست، در این صورت عمل زاینده‌گی به صورت سقط جنین یا اعمال فشار صورت می‌گیرد. بی‌گمان مولود، «ناقص الخلقه» خواهد بود، یا بیمار و ناسالم، یا مرده به دنیا خواهد آمد، یا اصل موضوع مناظره را به هنگام «زایمان» خواهد کشت. اگر کسی بگوید چنین داوری صحیح نیست، عرض می‌کنم لطفاً به مجادله‌های شدید در طول تاریخ بنگرید و ببینید کدام به ثمر نشسته است، اگر دقت کنید خواهید دید کلاً بی‌ثمر و بی‌نتیجه تمام شده است و عوارض خطرناک سیاسی و اجتماعی به بار آورده و اگر اختلاف‌ها و بی‌خانمانی‌های زاده این نوع مشاجره‌ها و مغالطه‌های سیاسی را مطالعه فرمایید، خواهید فهمید مجادله‌ها در فرایند زمان، جز اختلاف، بدبینی، دشمنی و کینه‌توزی، خونریزی و آوارگی،

چیزی به بار نیاورده است. از طرف دیگر، به مناظرات اسلامی بزرگان گذشته بنگرید که توسط رسول اکرم و امامان و اصحاب با ایمان و علما و صالحان حتی در عصر ما انجام شده، همواره وحدت و تفاهم، برادری و اخوت را در میان جامعه تثبیت کرده و حقیقت را برای طرف مقابل به ارمغان آورده است. اما چرا این میراث گران بها با مؤلفه های مناسب خویش به فیلسوفان و متکلمان ما نرسیده است و در علم منطق، صنعت دیگری به نام «مناظره توحیدی یا اسلامی» مطرح نگردیده است؟ بسیار جای تأسف است. آنان با پیروی از منطق ارسطویی و غیره جای خود را به مجادله، سفسطه و مغالطه داده است؟ علل آن را در بخش اول این کتاب روشن خواهیم ساخت.

از همه مهم تر غفلت و فقدان جرئت و شجاعت برخی از فیلسوفان، متکلمان و منطقی های پیشین اسلامی است و از آن بدتر عدم خودباوری و تکیه بر محصولات فکری زمین است که از فن مناظره اسلامی غافل مانده اند. نگارنده پس از تحقیق در این امر، فلسفه باطلی وجود مناظره را از لابه لای احتجاجات پیامبران در قرآن و رسول اکرم و ائمه هدی علیهم السلام در سیره و سنت و اصحاب خاص رسول اکرم صلی الله علیه و آله و عالمان پیشین و پاک نهاد در تاریخ کشف کرده و امیدوار است آن را با تمام مؤلفه هایش تدوین و به حوزه های علمی و فرهنگی عرضه بدارد و از رهنمودهای متفکران دلسوز و دانشمندان متعهد بهره مند شود. ناگفته نماند که این موضوع در کتاب مناظره و تبلیغ به قلم این جانب در حد قابل قبولی، ضمن تشریح صناعات خمس مناظره را به عنوان صناعت ششم، تدوین و به صورت مجمل منتشر و مطرح گردید. ^۱ لیکن در

۱. در آن کتاب، هدف اولیه، آشنایی مبلغان با صناعات خمس است و در مورد مناظره به عنوان صنعت ششم، بسیار گذرا بحث شده؛ اما در این کتاب مناظره به صورت مبسوط و اصولی با تمام ابعادش موضوع بحث و تحقیق قرار گرفته است.

این کتاب کوشش شده به صورت مستقل پس از مطالعه متون مناظره‌ها در فرایند مباحث مختلف، به مثابه گواه و نمونه استفاده نموده و هر دلیل و قاعده و موازینی که در کتاب تدوین می‌شود، حتی المقدور با یک مناظره عملی از قرآن، پیامبر، امامان و اصحاب فاضل آنان یا عالمان ربانی در عصر گذشته و حاضر، شاهد آورده شود تا علاقه‌مندان به مناظرات اسلامی عنایت بیشتری پیدا کنند.

تدوین این نوع نوشتار و مناظره از آرمان‌های مراجع بزرگ تقلید به خصوص حضرت آیت‌الله العظمی جعفر سبحانی است که به آن تصریح فرموده‌اند. آن استاد بزرگوار در جمع فضلا، پس از ختم جلسه مرحوم حائری، انگلستان بنده را گرفتند و فرمودند: «این‌ها باید به اسلام خدمت کنند؛ نباید متوقف گردند». سپس فرمودند: «بنویس. خدا بر توفیقات بیفزاید و پس از چاپ و انتشار، نسخه‌های رایگان هم بیاور». این جانب از استاد تشکر کردم و دست‌مرارها فرمودند. اما متأسفانه بنده دو صد چندان شد. امید است بتوانم خواسته این مرجع بزرگ و سایر افاضل را برآورده سازم.

در پایان از همه عزیزان در موسسه بوستان کتاب برای آماده‌سازی و چاپ و نشر این اثر، کوشیدند، صمیمانه سپاس گزارم و توفیق روزافزونشان را از خداوند متعال خواستارم. والیه التکلان.

محمدباقر شریعتی سبزواری